

Мамаша

Марко Кропивницький

(Комедія у 3 діях)

ЛИЦЕДІЇ:

Кузьма Тимохвійович Гніт, багатші міщанин, 55 літ, одягнений по-мішанськи.

Олімпіада Митровнайого жінка, 50 літ. У чепчику і в хвартусі.

Єлисей, їх син, 27 літ. У випуск.

Варвара, його жінка, 22 літ. Одягнена, як зодягаються городські міщанки.

Олексій Данилович, старшина, 45 літ.

Іван Іванович Снизка, волосний писар.

Староста.

Соцький.

Десятник.

1-й і 2-й чоловіки.

Поштар.

Косарі і в'язільниді.

Гаврило

Векла, його жінка. Наймити

Яків, парубок, наймит.

Бариня благодотворительниця.

Гості і наймити.

Діється на хуторі Гнотів.

ДІЯ ПЕРША

Простора хата. Стільці прості і фабричні, диван, дві канапки, велике стародавнє дзеркало, кровать з цілою горою подушок і дамчастим одіялом, мисник, комод, табурети... На покуті і по вікнах рушники. Два столи поставлені в ряд і понакривані скатерками; на столах страва і питво.

ЯВА I

Старшина, писар, староста, соцький, десятник і декільки чоловіків сидять за столами. Край столу на різку сидить Гніт, поруч з старшиною Єлисей; Олімпіада і Варвара пеклюються біля гостей

Олімпіада. Господин старшина, викушайте ще румочку. (Кокетує).

Старшина. Оце вже мені знов не наравиться. Ну й скільки разів прохав вас: не звіть мене старшиною, а Олексієм Даниловичем, а ви все-таки своїї!.. Я ж зву вас Олімпіадою Митровою? (Моргає).

Олімпіада. Звиняйте, усе забуваю.

Старшина. Ми ж тут у своїй кумпанії, чи правда? Стало бить, виходить, що начальників тут нема, а одні тільки приятелі. То навіщо ж: "старшина" та ще й "господин"?

Олімпіада. Звиняйте і благодіру вам за приятне слово... Викушайте, Олексію Даниловичу!

Старшина. Так мені наравиться. Будьмо здорові! (П'є).

Писар. Да, господа! Надо дійствительно так понімати, што ми усе іздесь окончательно как родная сем'я!.. Ура!.. (П'є).

Староста. Сказать, неначе зовсім поріднилися. (П'є).

Елисей. Мамашо! Продольжайте частувать.

Олімпіада. Частуй вже ти, сину, останніх. (Дає йому пляшку, каже тихо). Та не наливай по повній...

Елисей частує соцького, десятника і останніх гостей.

Ви, господа, однако ж не думайте, що ми зовсім прості...

Старшина. Отакої! Хто ж це посміє подумати?

Писар. Ні во віки віков.

Староста. Амінь.

Олімпіада. Ми давно б були в купецькому сусловію, коли б не муж мій, котрий не захотів гильдію платити.

Гніт. Обійшлось і без гильдії, ще краще.

Олімпіада. Чуєте, чуєте? Як не було, так і не буде у цього недолюдка нікаторої амбиції. Йому, наприклад, байдуже і про те, що мій двоюрідний племінник служить помошником столоначальника у концисторії, а зять моєї рідної сестри находиться околodочним надзирателем у городі Бердянському.

Гніт. Велике цабе!..

Старшина. Думаєте, що я зразу не помітив, з ким ми маємо діло?

Писар. Я тоже зразу постиг, по розв'язаності обхожденія і по всім признакам...

Староста. І всі признаки хворменні...

Олімпіада. Бувало у неділю али у празник піду до церкви, то зять усіх людей порозпихає, а мене постановить на найпросторішім місцеві. "Сойте, каже, іздесь, Олимпіадо Митрово!"

Елисей. А ежели какойсь чаловек упреться і не хоче посунутись, так десятник штовхоне його так у груди, що той аж беркицне додолу!.. (Регоче).

Десятник. Ежели началство звелить штовхать, то треба штовхать...

Писар. Да, да. Верте, што я проник окончательно, што ви, господа, ознакомлени с

устройством себя в свєденіях обхожденія і развязкой свого существованія.

Старшина. Тошно що... (Помовчав). А що я вам мушу оце заразтаки після приятної бесєди сказати? Либонь воно і скрізь так ведеться, навіть і в панів, що: їдять-їдять, п'ють-п'ють, а нарешті встають, дякують господарям за хліб-сіль та за ласку, потім беруться за шапки та й прощаються. Оце ж я перший так і зроблю. (Встає).

Писар. Да, да! А потому, глибокочтимой молодой хазяїн, поднесіть нам по єдиной і стиснем на розлученні од серця друг другу руки.

Єлисей (частує). Викушайте, як кажуть, на коней.

Старшина (випив). Дякуємо ж вам за вгощеніє і прочеє... Пора нам тепер і до своїх ділов...

Писар. Да, да. Пора! Ібо время деньги, как какой-то сочинитель сказав.

Староста (встав). Що наші діла, що которі, брат ти мій які! Ну да!.. Не кожен їх розбере; і що, і як, і куди воно, і до чого...

Старшина. Так прощайте, господа новосельці, дай вам, господи, на новім місцеві жить-поживать та капітали наживать.

Писар. А нас частіш вином-медом частувать.

Старшина. Будемо з вами тепер як приятелі.

Олімпіада. Аби ви до нас, господин старшина...

Старшина. Знову своєї?

Олімпіада. Чи то пак, Олексію Даниловичу.

Старшина. Та вже краще звали б мене прямо: Альошкою!.. Так воно було б ніби ріднішим?

Олімпіада. Благодиру вам, благодиру... Будьте ви до нас прихильні, а ми завжди зуміємо вас як-найокуратніш пошанувати.

Староста. Шануватимете нас, то за нами не буде нікоторої задержки...

Старшина (до старости). І раз у раз ти, Йосипе, хапаєшся попереду... Либонь же і я без тебе зумію як кому відповісти?

Староста. Ого-го, ще й як зумієте!.. Ви у нас як козирна хвилька...

Старшина. То-то ж бо й є! Сам знаєш, що під-брехача мені не треба.

Писар (до старости). І скільки разов вам говорено, щоб ви соблюдали дистанцію в розговорах? Чин чина почитай, чин чину уважай.

Старшина (до Гнота). До свиданія з вами, псштенний старичок.

Гніт. Хоч до свиданія, а хоч і прощайте — однаково.

Старшина. Вам би годилось вийти на прохолоду.

Гніт. Це моє діло.

Писар. Кузьма Тимохвєєвич, позвольте стиснуть вашу благородную руку!

Гніт (подає руку). Як хочеш, про мене.

Старшина, писар і старости попрощались і виходять з хати. Єлисей їх проводить.

Соцький. Та й нам, мабуть, треба збиратись?

Десятник. Може, ще почастують?

Соцький. Чи не годі вже? (Встає і промовляє до Олімпіади). Так ви ж, як пак вас?..

Той... Лямпадо?.. Еге ж, чуєте, Лямпадо?.. Якщо той, зараз смелово до мене... Стало
буть, будьте зо мною смеловей... (Почоломкався і вийшов).

Олімпіада (до десятника). А вам хіба ще не пора?

Десятник. Я ще жалаю...

Олімпіада. Коли більші начальники честь знають, то й вам годилося б з них зразок
брати.

Десятник. Почастуйте.

Елисей (вернувся в хату). Вас же не обминали, як других частували, всі вдоволнились, а
вам хіба ошийника скортіло? (Регоче).

Десятник. Мені, ошийника?..

Елисей. Виходьте, виходьте...

Десятник. Он як? Я, я вийду!.. Тільки ж пам'ятайте, хто я! (Пішов).

Олімпіада (до гостей). Виходьте і ви з-за столу, вже ж кінець обідові.

1-й чоловік (встав). Я оцей окраєць хліба дітям понесу, нехай поласують.

Олімпіада (бере у нього окраєць). Еге-ге... Як роздаватимем кожному по окрайцеві, то
скоро і злидні годуватимем. Адже нагодували вас, то й годі!

Елисей. Господа, вставайте! Вас же честю просять!

1-й чоловік. Ходім?

2-й чоловік. Їства було чимало, а питва зовсім малувато...

Олімпіада. Хіба тепер горілка дешева?

2-й чоловік. Тим-то і кортить її пити, що дорога... Прощайте!

Пішли чоловіки.

Елисей (зачиня двері). Мабуть, свиноти нігде не залишимося: і тут її вволю.

Олімпіада. Багато ще, сину, пройде часу, доки народ образується!.. Варваро! Гукни на
наймичку та прибирайте мерщій.

Варвара вийшла, потім вертається з наймичкою і почина прибирати з столу.

Слава господеві, що молебствіє вже відслужили і началство задоволнили. Тепер будемо
прийматись за нову працю, на новім місцеві.

Елисей. Не всі сусіди пошанували нас: з панків ніхто й очей не навернув.

Олімпіада. Як не пожалували, то нехай жалкують на себе — удруге не кликатимем.
(Бере на канапці табачницю). Це чи не писар забув? (Робе цигарку). Посмакуємо, який
табачок курять тутешні писарі? А яка невірненька табачниця, не варта і затаювати!..
(Закурює). Ні, табак нічого собі. (Хова табачницю в кишеню).

Елисей. Дайте і я скрутю. (Закурив). Чи воно второй, чи третій сорт?

Олімпіада. У Бердянському такий по тридцять вісім копійок півхвунта; а на пароходах
можна було за таку ціну купити і константинопольського.

Елисей. Ну так же досадно, що за обідом, опріч попів, одна тільки мужва сиділа. Певно,

гордують нами панки?

Олімпіада. Нехай, сину, гордують, прийде час, що й ми ними погордуєм.

Гніт (увесь час ніби дрімав). Ні, не прийде, не в ті взулись...

Олімпіада. Мужва — то твоя довічна кумпанія.

Гніт. Паній, паній!.. От коли б тобі ще хваїтона.

Олімпіада. Мовчи вже, дельхвин пикатий!..

Гніт. Ящірка зелена!..

Олімпіада. Ти ж не хвалився, сину, панкам ріднею? Було б пригадати племінника, що в концисторії.

Елисей. Та ще не довелось...

Гніт (тихо). Хабарник!..

Олімпіада. Насамперед треба, сину, хвалитись ріднею.

Елисей. Хоч би був прийшов оцей панок, що против нас хутір, приємніш би було дивитись на гостей.

Олімпіада. Ти ж либонь ходив до нього?

Елисей. Ба ні. Тільки що наважився йти, аж бачу, він іде до свого вітряка, я й почав на нього махати рукою; він зупинився та й пита: "А що там таке?" А я й гукнув: приходьте до нас у ту неділю на молебствіє та на обід.

Олімпіада. Чого ж йому ще треба? Кланяйтесь у ноги, чи як?

Елисей. Кликав і того, що ото за яром окономія. У неділю в городі іду по базарю, а люде й кажуть: "Оцей, що у воєнній куражці, ваш близький сусіда, пан Цибульський". Я підбіг до нього, сіпнув за рукава та й кажу: ми з вами суседи, то будьмо знакомі. Пожалуйте, кажу, до нас у неділю на молебствіє та на обід. Він глянув на мене, усміхнувся і одмовив: "До свіданія, любезний сусед!.."

Олімпіада. Як не пожалували, то й не треба, більш залилося і страви, і питва. Може, вони ще й горілку вживають не згірш твого папаші, або котрому забагнулося б доротого вина та сардин?.. (Побачила, що Гніт ловить шапку на стіні). Ну й що ти там мух ловиш по стіні?

Гніт. Не мух... Не твоє діло... Шапку...

Олімпіада (передражнює). "Шапку, шапку!" Насмоктався, ледве на ногах встоїш.

Гніт. Не твоя печаль...

Олімпіада (дражне). "Не твоя печаль"...

Гніт. Не передражнюй, щоб часом не передражнило пашеки набік...

Олімпіада. Руки не доросли! З якої це ти речі почав щодня п'янствувати?

Гніт. Не розжувеш, не такі зуби...

Олімпіада. Терпіння мого нестача вже з тобою.

Гніт. А ти доточи!

Олімпіада. Ой, не доводь мене до краю.

Гніт. Не полохай, щоб не довелося переполох виливати.

Олімпіада. Кажу тобі, не дошкуляй мене до живого!

Гніт (намацав шапку). Показись, показись трохи, а я вийду, доки переказишся...

(Пішов).

Олімпіада. Бодай вже тебе чортяки вхопили!.. Ох, і обрид же сатанайдол, дивитися не можу, так обрид!

Елисей. І справді, з якої причини вони почали так сильно пить?

Олімпіада. Прямо здурів чоловік, ось яка причина! А щоб тебе обдуло від тієї горілки!

Елисей. Думаєте, не обдує? Єжели вони п'янствуватимуть щодня, повірте, що скоро дуба дадуть.

Олімпіада. Якраз "скоро"! Мій папаша до самої смерті без просипу пив, навіть за півгодини до смерті все показував руками, бо мову йому відняло, так, кажу, показував, щоб влили у рот горілки. А прожив, проте, сімдесят три года.

Елисей. Ой-ой-ой! Аж сімдесят три? Ну? Це вже зовсім нехстаті і без нікаторої надобності...

Олімпіада. Твій папаша змолodu і в рот не брав, ще й гидував, як другі пили, ось через що я його й обрала собі за чоловіка. Правда, що й грошовитий був. Потім почав потроху коштувати, а це раптом немов сказився... (Зітхнула). Врaг його не взяв, і красивий був, як змальований, матері його хрін... Еге. Поквапилась на красу. А які мене женихи сватали: багачі, і купці, і чиновники, і всякі образовані люде... Ми тоді держали шиньок...

Варвара (прислухалась). Я чула від багатих людей, що батько дуже були трудящі і що все добро вони власною працею придбали; і всі люде завжди мали їх за розумного і розсудливого хазяїна...

Олімпіада. Ти чого ж оце вплутуєшся в мою розмову?

Варвара. Хіба не можна?

Елисей. Ну да. Ти, Варю, коли мамаша обсуждають про папашу, то краще мовчи.

Варвара. Почни вже й ти затуляти мені рота.

Елисей. Бо твоя розмова тут... нехстаті.

Олімпіада. Порозсуждай, невісточко, а я тебе послухаю. Може, сядеш на кріслі? Шкода, що крісла нема. То сиділа б, а я проти тебе стояла б — от малюнок був би, хоч зараз приліпи на стіну.

Варвара. Завели вже на цілий день.

Олімпіада. Шкода, що з приданим ти не захопила від свого батечка крісла.

Варвара. Починайте, починайте приданим докоряти, давно вже не докоряли: ще як учора та й досі.

Олімпіада. Не докоряю, а щоразу хвалюся, перед усім миром хвалюся. Та як таким приданим не похваляти?

Варвара. Як це ви перед гостями не похвалилися, невже забули? Зате ж я певна, що в другий раз ви надолужите.

Олімпіада. Аж дві пари волів, аж три корови, аж сотня карбованців копиталу... (Регоче). Розщедрився батечко. А обіцяв: сім пар волів, десять корів і три тисячі копиталу,— обдурив мошелник...

Варвара. Хіба я у тім винна?

Олімпіада. Не винна? Ти краще замовкни, не вводь мене в досаду.

Елисей. Мовчи, Варю...

Варвара. Знов "мовчи"? Танцюй, танцюй по маминій дудці, мазунчику. Казала я тобі, як сватав мене, що ти під мамаминою волею, а ти що мені казав?

Елисей. Мало чого я тобі не казав... (Усміхається).

Варвара. Обдунив? Совісті у тебе нема... (Пішла).

Олімпіада. А чи не пора тобі, сину, присмирить жінку?

Елисей. Та вона діждеться... Тільки це вона здуру.

Олімпіада. Поквапився на красу? Краса скоро змарніє...

Елисей. Та неначе вже й марніє.

Олімпіада. Красу як вітром здмухне... Повірів тестеві, мошелникові сибірному.

Елисей. Іменно, що мошелник та ще й сибірний!

Олімпіада. Краще б було, коли б узяв був за себе, наприклад, Шпачківну.

Елисей. Шпачківну? Та що це ви, мамашо, вигадуете? Шпачківну, оту безносу?

Олімпіада. Зате багачка яка! Сім тисячів одного копиталу. А ніс що? Ніспусте діло... Носа можна і приробить. Є такі дохторі, що за сотню-другу карбованців якого хоч носа прироблять.

Елисей. Мені Шпачківну і згадать гидко. (Плює).

Олімпіада. Сім тисячів одного копиталу. А худоби скільки, а? Повінчався б, прибрав би копитали і худобу до рук, а там і розвод...

Елисей. Де ж таки розвод?

Олімпіада. Тепер скрізь вже пішла мода на розвод.

Елисей. Та воно, конешно, ежели мода?.. Тадже ж, мамашо, і ви поквапились на батькову вроду?

Олімпіада. Ох, поквапилася, а тепер і каюсь, та ще й як каюсь.

Елисей (усміхається). А чому ж вам не взят розвода?

Олімпіада. Трохи пізно, сину...

Елисей. Коли б ви зуміли були як-небудь сперначалу прибрати до рук состояніє.

Олімпіада. То-то, що дурна була раніш: а тепер його не обморочиш...

Елисей. А здорово диякон розгнівався, як дав йому за молебствіє два злотих.

Олімпіада. А попові скільки дав?

Елисей. Руб сребра.

Олімпіада. Переплатив. П'ятизлотного сам було б квит.

Елисей. "Ежели, каже, такі багачі, що по трисі десятин землі купують почти за готові гроші, платите муть за молебствіє по тридцять копійок,— то нам прийдеться з голоду помирать". Мало не жбурнув мені грошей у морду.

Олімпіада. Нехай би жбурнув, два злотих були б в капшуці... Та й багато ж горілки вижлуктил за обідом. (Передивляється пляшки). Добре, що підлила з кварту води в горілку та кой-чого підсі пала, а то чого доброго відра і нестачило б на так кумпанію. Позливай останки у четвертну бутыл: а оте червое вино теж вилий у гурт, зійде за настойку.

Єлисей (зливає). Що ви таке підмішали в ге рілку, що неначе аж за язика щипа?
Олімпіада. На те я була шинкаркою, щоб тямить, що і як... Тепер вже як ми зробились поміщика ми, то навіщо тобі те знати?

ЯВА 2

Ті ж і писар.

Писар. Тот же гость і в тот же приятной дом.

Олімпіада. Чого це ви вернулись?

Писар. Бросився до кормана одного-другого і сообразив, што не інакше, как у вас позабїл свою портабачницю.

Олімпіада. Може, у других сказали б вам: не було, нема і не скажеться, а ми не з таких. Звольте вам ваше. (Віддає табачницю). А за сохрaнність зроблю папірос.

Писар. О, сколько завгодно! (Крутят папіроси). А на конец того надо сказать і до свиданія. Но, розлучаясь. З вами, бить может, і на довгий час, по-зволю вторично ізложить вам, што тепер вже минула моя сердечная прискорбь, окончательно минула, потому што ви переселились у наш край. Без вас ето була пустиня Аравійская. Єй-єй! Ілі слыхали про Сахару? Так ето, она. Но ви совершили переселеніє до нас, і тепер у нас появился оазис, окончательно оазис, честное благороднее слово!.. Читали путешествие по пустині Сахарской?.. А што ето у вас, Єлисей Кузьмич, у бутілі бовтнеться?

Єлисей. Мамашо! Може, почастувати їх настойкою?

Олімпіада. Та почастуй. Сідайте, або що.

Писар. Я стоя більш вип'ю. (Регоче).

Олімпіада. Сідайте-бо, сідайте.

Сідають.

Єлисей (частує). Викушайте!

Писар. А ви ж?

Єлисей. Та можна. (Випив і палива знову і частує) .

Писар (випив). Ай да настойка! Понімаєте, у первой раз такую п'ю, окончательно у первой раз! Как родився і хрестився, не пив такой! На чом ето она настояна, ізвольте хоть вкратце ізложить рецепт?

Єлисей. Та це мамаша придумали...

Олімпіада. Нехай колись навчу вас...

Писар. Благодарю от душі! Но опрече усього протчаго, дожидаю вас до себя з визитом. У меня жена очень воспитана, ви ею окончательно очаруетесь... Она у меня із городських... Ах, как она поють куплети: "тру-ля-ля!" Только што дітвора осаждаєть ейо... Знаєте: тому пельоночку, тому сорочечку, тому рейтузики... А у меня їх целая вармія... "Ах, діті, діті!" как какойсь-то сочинитель сказал... Ну, налейте по другой, і я

окончательно удалюсь во своясі.

Елисей частує.

Олімпіада. А як господин старшина, чи то пак, Олексій Данилович?

Писар. О, он у восторгі, потому, собственно, он у восторгі, што у восторгі я!.. Хоча он і старшина, то ість, старше мене чином, но понастоящему усьо в моей вот в етой башке содержится,— понімаєте? Окончательно ета башка усім орудуєть.

Входить Варвара.

І вас, мадам, прошю до меня з визитом і з детками!

Варвара. То вже як чоловік захоче...

Писар. Да, да. Муж ето глава! Но я надеюсь окончательно, што супруг ваш прихвять і вас,— не так лі?

Елисей. Та воно можна буде.

Варвара. Там прийшли робочі найматись...

Писар. А ви знаєте тутешні ціни?

Елисей. Розпитував людей.

Писар. Пам'ятайте самое главное, што мужик наш, ух, какая продувная бестія! Хоча і пойотся гдесь-то, што "деревенські мужики, оні просто дураки"; но наш мужик окончательная бестія!..

Елисей (усміхається). Та либонь так, што і ми не ногою шмаркаємось. (Пішов, за ним Варвара).

Писар. Но какой, мадам, ваш син образованой, я його постиг. Одначе надо отправляться. Разві так, што викушать ещо одну румочку із мамашиних ручок?

Олімпіада. Авжеж, викушайте!

Писар (випив). Ай да настойка! Попрошу окончательно рецепт, я тогда заставлю свою жену сделать немедленную апробацію.

Олімпіада. Опісля, опісля... Закусіть пиріжком...

Писар (закусює). Такое питво даже не должно закусивать... Да, я окончательно шасливой, што ви переселились до нас, усьо-таки будет порадошное общество для умнаго і пріятнаго времяпровождения. А што касаємо вашого сина, то он очарувал меня. О, ето первокласной умница. Какое училище он окончив?

Олімпіада. Вчився в городськiм, та не довчився.

Писар. Ну, нет, не говоріте так, мадам, он очень учон. І воспитан он как... гімназист! Я от душі хотев би з ним подружитись!..

Олімпіада. З нами не довго подружитися: аби ви за нас тягли руку там, де слід... Знаєте поговірку: рука руку мие?

Писар (палива). Викушайте зо мною, мадам. Пожалуста, хоч пригубте. (Почастувались). Ай да настойка! Касаємо ж того, што ви гаворите о рукомитіі, то я вам

об'ясню так, што как мила бувають усякії: душисті, лечебні і од веснушок... Понімаєте? Што какім милом вимиєш руки, такой і дух од них пойдьоть.

Олімпіада. Понімаю і оченно понімаю. Потому як ми не в деревні зросли, і не од глупих родителів провзойшли, і оп'ять же не дурний нас і піп хрестив.

Писар. Ух, какая ви умная, ужась!..

Олімпіада. Я це не од вас першого чую. Зять моєї сестри, Околодочной надзиратель, у Бердянському, так бувало говорить: "З вами, Олімпіадо Митровно, можно розсуджати сутки і не нарозсудяться".

Писар. Да, да. Я готов з вами двоє суток розсуджати... А Олексей Данилович, он окончательно очарован вами!..

Олімпіада. Капитан пароходний, што хрестив у нас з частною приставшою покійну мою дочечку Василину,— бувало, як викушаїть одну-другую румочку, зараз і почнеть сміхотворить: "Ти, говорить, кума моя, ти душа моя!"

ЯВА 3

Ті ж і Єлисей.

Єлисей. Мамашо! Там прийшли і дівчата найматись на строк, то це вже по вашій довжності.

Олімпіада. Піду гляну на їх пики. О, я зразу впізнаю, чого кожна з них варт. (Пішла).

Писар. Друг мой, Єлисей Кузьмич! Позвольте вас окончательно називать другом?

Єлисей. Та чого ж, можна, називайте.

Писар (чоломкається). Я уже не хотів пить, но за нашу дружбу вып'ю. (Палива і п'є). Ура!.. Ах, друг мой, какая ваша мамаша образована, какая она воспитаная!.. Да, я окончательно вник і проник!.. Ми іздесь з ними кой об чом переговарили, так, обиняками, но зразу поняли один другого.

Єлисей. Об чім же переговарили?

Писар. О сбліженіі обоюдних інтересов, при рукомитії і протчее...

Єлисей. Та ми своє діло завжди і скрізь понімали окуротно, будьте і ви без сумленія...

Писар. Благодарю! Вот што значить іметь дело з умним господином: слово — два, і кончен разговор. Попотчуйте ж на дорогу, і я удалюсь.

Єлисей (частує), Я до вас у неделю приїду.

Писар. І з мамашой, і з супругой, і з детками. (Оглянувся). Да, скажіть пожалуйста, што ето у вас папаша какойсь окоячительно дерзкой господин?

Єлисей. Нам з папашою нашим біда да й только. Спершу, як скоро ми сюди переїхали, так вони з неделю меета були веселі і тверезі, а то зразу почали пить силно...

Писар. І только? І ви ж п'єте?

Єлисей. Я п'ю з понятієм, а вони...

Писар. Ну, ето дело поправимое!..

Єлисей. Ну так же силно п'ють, прямо без понятія п'ють!..

ЯВА 4

Ті ж і Гніт.

Гніт (на дверях). П'ю за свої, а не за твої! За твої не питиму ніколи. Ти, сучий сину, спершу попороби стільки, скільки я на своїм віку попоробив, а петім вже скаржись людям на батька!

Елисей. Я, я... не скаржусь, а...

Гніт. А спитай мене: задля чого й задля кого я увесь вік працював?

Писар. Но я полагаю, што ви, Кузьма Тимофеевич, должны бить окончательно довольні вашим синком.

Гніт. Хоч ти і волосний писар, але це діло моє, хатнє, не про писарів воно і не про гостей!

Писар. Ага! То їсть, виражая другими словами: нам зась до етого дела?

Гніт. Бачу, ти не дурень. Давай вип'ємо мішанини! (Хоче налить).

ЯВА 5

Входить Олімпіада.

Писар. З удовольствієм, окончательно з огромним удовольствієм!

Олімпіада. Що, що це таке? І ти ще почнеш частуватись? Кому-кому, а тобі то пора вже й честь знать. (Одійма пляшку).

Гніт (кидається до неї). Подай горілку!

Олімпіада. Не дам! Хоч ти лусни отут передомною, не дам.

Гніт. Ах ти ж, гадюка!.. (Борюкається з жінкою).

ЯВА 6

Ті ж і поштар.

Поштар (до писаря). Пожалуйста їхать, бо господин старшина гніваються.

Писар. "Гніваються"? На каво? Єжели у господина старшини серце с перцем, так нехай охолонуть!.. А впротчем, я шучу. Послушайте, мамаша! Дайте нам попотчуватися з вашим супругом, і я окончательно удалюсь із вашего приятного общества.

Олімпіада. Тільки задля такого гостя, як ви, і уважаю. На, старий бісе, на! Бодай вже ти обдувся від горілки, як павук!.. (Дає пляшку).

Гніт. Коли б бог був дитина, то, може, й послухав би дурного литвина. (Палива). Будьмо здорові! (Випив і підніс писареві).

Писар. Вот етак гораздо благороднее. Знаете, как какойсь-то сочинитель сказал: "Худой мир лучше доброй ссоры!" (П'є).

Завіса

ДІЯ ДРУГА

Дворище у Гнота. Хата, повітки, комори, амбар, пліт, ворота і т. ін.

ЯВА 1

Варвара на призьбі готує буряки, картоплю і інше до страв.

Олімпіада (гука з хати). Варваро! Не видно ще Єлисея?

Варвара (глянула за ворота). Ні, не видно.

Олімпіада (виходе). Вже й сонечко скоро зійде, а його нема! (Надходе до воріт і дивиться нагору). Ну що, як і сьогодні не найме поденних, пше-ниця зовсім перестоїться.

Варвара. І ячмінь вже сиплеться

Олімпіада. Ох, сиплеться. Ну і сторонка!..

Варвара. До других з охотою ідуть на поденну, тільки не до нас...

Олімпіада. Чому ж не до нас, ти знаєш чому?..

Варвара. А ви хіба не знаєте?

Олімпіада. Ти знов про харч?

Варвара. Вже не про що друге.

Олімпіада. Самашедча ти, ось що! Ідуть на поденну по великих економіях та на буряки: бо там багато їх збирається і можна вволю жирувать, а по хуторах не та їм воля... А харч — скрізь не краща.

Варвара. Було б нам zostаватись у Таврії. Чи не краще б жилося? Хліборобство — діло зовсім нам не зручне...

Олімпіада. Товкуй! Розумній людині усяке діло зручне... Скучаєш за своїм родом родиною, через те й марудишся?

Варвара. Авжеж, скучаю. Почніть ще й тим дорікати, що скучаю, давно вже не дорікали, може полегша вам.

Олімпіада. Мовчи, не вводь мене ще в більшу досаду.

ЯВА 2

Ті ж і Єлисей

Єлисей. Фу, та й душно ж!

Олімпіада. Ну?

Єлисей. Зараз прийдуть п'ять косарів і вісім в'язільниць.

Олімпіада. Гаразд, що хоч п'яťох знайшов. Почім?

Елисей. Косарі по вісімдесят, а в'язільниці по п'ятдесят і п'ять.

Олімпіада (сплеснула руками), У других же по 70 і по 50!

Елисей. Ще й порцію у обід.

Олімпіада. А по других хіба є порція?

Елисей. По всій окрузі нема.

Олімпіада. Та що ж це таке?

Елисей. Інакше не хочуть і ти.

Варвара. А що, не моя правда?

Елисей. Яка там правда?

Олімпіада. Це, сину, у тебе не жінка, щоб ти знав, що це не подруга тобі, а ворог, супостат!.. Каже, що до нас не йдуть на поденну через харч.

Елисей. Що вона, дуря, тямить? До давніх тутешніх ідуть на роботу ті, котрі повідгонили до них скотину на випас або котрі забрали гроші на десятини; інші і пашу брали на відробіток або й хліб на посів... А останні всі пішли ще з весни у Доншину, ну й нема робочих рук... Та я певен, що у декотрих хазяїнів харч далеко гірша, ніж у нас, а до них мусять іти на відробіток, бо винні...

Варвара. Навряд чи є де гірша харч.

Елисей. Оце мені овсім не по ндраву... Ти краще, Варю, прикуси язика.

Олімпіада. Дав волю жінці спочатку, а тепер навряд чи й уговтаєш її.

Варвара. А ви підцькуйте його, та гарненько, може й поб'є мене...

Елисей. Мовчи! Ти іменно доведеш до бійки! Що ж, по-твоєму, ми повинні робочих мирмуладами та варенням годувать?

Варвара. А де опріч нас робочі виливають страву у свиняче корито?

Елисей. Може, й по людях виливають.

Варвара. Ніде не виливають, тільки у нас. Он і учора увечері увесь кандьор вилили.

Олімпіада. Нехай виливають: свиням пожива, а вони з голодними черевами полягали спати. (Регоче).

Варвара. Еге ж, полягали!.. Підіть лиш на вгород та подивіться, що вночі поробили з огірками!..

Олімпіада. Що ж таке?

Варвара. Геть всі повиривали і огудину всю понівечили.

Елисей. Та невже? Ну, це вже нечесно, це вже погано...

Олімпіада. Ти правду кажеш?

Варвара. Я ж зараз була на вгороді, бачила своїми очима. Сторож каже: "Я не можу виказати, хто рвав, бо мене уб'ють!"

Елисей. Не може? Побачимо, як не може... Урадник розв'яже йому рота. Ач анахтеми, таганрозькі хвараони...

ЯВА 3

Ті ж і Векла.

Векла (несе скільки хлібів). Куди дати?

Олімпіада. Звісно, в комору.

Елисей. Багато спекла?

Векла. Дев'ятеро хлібів.

Елисей. Печи ж ще.

Векла. Та я вже замісила.

Елисей. А дай покоштувать, який хліб? (Одломав кусок і їсть). Що це? Це хіба хліб, це пряник! Такий хліб можна тільки до чаю давать та до кохвії, Ось покуштуйте, мамашо. (Дає їй).

Олімпіада. Неначе з кондитерської, такий солодкий!

Векла (гордо). Що вже до хліба, то навдаху чи тут і в окрузі знайдеться, котра б краще мене випекла.

Елисей. Дай робочому такого хліба, то він лопатиме його, як канхвети!

Олімпіада. Цей хліб заховать для нас, а робочим зараз печи другий, сій муку на найрідчіше сито!..

Векла. Робочі ж битимуть мене за такий хліб. І в голодний год такий хліб навряд чи їли.

Елисей. Що ти тямиш? Як годуватимем робочих таким хлібом, як цей, то вони нас не жувавши проковтнуть.

Варвара. А сьогодні якого ж хліба дамо косарям?

Олімпіада. Якого? Цього нельзя давать...

Елисей. Нехай на сніданок зварять кандьор або затірку; а на обід другий хліб поспіє спекти. Тільки підмішай у заміс висівок!

Олімпіада. Варваро! Одімкни комору та поскладай хліб на вищу полицю. (Даючи ключа їй, шепче). Наглядай за нею, щоб часом чого не вкрала зкомори.

Варвара й наймичка пішли в комору.

Щось вона мені здається хапкою на руку. Де це ти вискіпав таку перепічайку?

Елисей. Це ж воловикова жінка, Гаврилова, котрого я позавчора найняв до плугів: щирий робітник, такого ще в нас і не було!

Олімпіада. А цю прянишницю, як не схоче пекти глевкого хліба,— рощитай.

Елисей. Та прийдеться.

Олімпіада. Щоб і духу її не було, чуєш?

Елисей. Та звісно...

ЯВА 4

Три косарі і п'ять в'язільниць.

Всі. Доброго здоров'ячка, з понеділком! Елисей і Олімпіада. Спасибі! А де ж останні?

1-й косар. Та чогось не захотіли. Один сказав: "Завтра прийду", а другий зостався своє косити...

Олімпіада. І що це у вас за народ? Пообіця прийти, а потім і не приходе...

1-й косар. Народ, як народ... Мабуть, воно і скрізь так?

Елисей. Ні, не скрізь, у вас народ інакший.

1-й косар. Як ви по світах буваєте, то, може, воно вам і видніше... А може, ми здаємось вам інакшими через те, що ви тут ще нові?

Олімпіада. Тадже ось, хоч би сказати й про нашого сусіда-панка; через що у нього ніколи нема задержки за поденними?

1-й косар. Його люде здавна знають, звикли до нього, через те й охитніш йдуть до нього на роботу...

Елисей. А ми хіба не такі ж люде?

1-й косар. А мабуть... То таки й пан...

Олімпіада. "Пан, пан"! І я собі пані. Інформація про події культурного життя Кіровоградщини. Матеріали готуються щомісячно спеціалістами довідково-бібліографічного відділу бібліотеки.

1-й косар. Ви ж собі тільки, а він усім пан.

Олімпіада. О, ти розумний... Я з паном — пані, а з простим — проста. З мужиком я завжди сяду поруч, а пан чи посадовить тебе поруч з собою?

1-й косар. Трапляється, що й садовить... як який пан.

Олімпіада. Всі вони, тутешні, одним миром мазані. Коли вже до нас і досі ні один і носа не навернув, що й кликали їх, а з тобою став би він запані-брата?

1-й косар. А що з того, що інший мужик сіда обідати поруч з наймитом, зате він з нього всю силу виробе...

Олімпіада. А пани жалують наймитів?

1-й косар. Є такі, що й жалують, та й грошей не задержують, і харч краща... Але навіщо нам ця балачка? Кажіть краще, де будемо косить?

Елисей. Ходіте, покажу. Мамашо! Скажіть папаші, щоб хоч навідались до плугів. Якщо доорали того перелога, що над яром, то нехай починають клинка від шляху. Я звелів, щоб не кидали землі під шлях, нехай їздять по сусідовій землі.

Олімпіада. Авжеж.

1-й косар (вертається). Глядіть же, щоб безпременно порція була в обід.

Олімпіада. "Порція"? А чому ж нігде по сусідах порції нема?

1-й косар. Та вже так здавна заведено.

Елисей. Ходіте, нічого часу гаяти.

Косарі пішли.

Олімпіада. Ти, сину, ліг би спочити. Стомився, певно, до світа схопився сьогодні.

Елисей. Та нехай вже після обід спочину. (Пішов).

Олімпіада. Ач, "порцію" їм подавай. Гаразд, я вам піднесу порцію. Недаром двадцять годів шинкарювала... (Пішла).

Варвара і Векла.

Векла. Навряд чи довго ми у вас наслужимо! Гармидер щодня та сварка... І хто з вас старший — не розбереш. Я вперше чую, щоб син батька у вічі так погано лаяв, як ваш чоловік учора лаяли батька... Нехай би вони були п'яні, то інша річ... Невже там, де ви перш жили, такі звичаї, щоб син батька мало не за груди хапав?

Варвара. Скрізь є усякі люде, як злі, так і добрі...

Векла. А людей ваш чоловік як погано лають! Як ми служили аж чотири года ось у цього панка, що зараз ото у ярочку окономія,— тепер він віддав свою земельку у оренду людям, бо його настановлено за якогось начальника у городі... Так, кажу, служили чотири года і не чули від нього лихого слова.

Варвара. Які у вас люде святі та божі.

Векла. Ви ніби глузуєте? А я вам кажу, що у нас іменно є такі люде. Людське обіходження, голубочко, кожного не тільки приваблює, а й далеко краще підохочує до праці, ніж лайка та бійка,— щоб ви знали! Але, стривайте, як же це я з висівками хліб пектиму, та мені ж мій чоловік перший потилицю натовче!

Варвара (оглядається). А ти візьми та продери рідке сито та й просій муку на густе.

Векла. А потім з мене ще й за сито вивернуть?

Варвара. Я скажу, що сито миші прогризли.

ЯВА 6

Ті ж і Гніт.

Гніт (надійшов з-за тину). Бач, поставали, пащекують. Робочі молодиці, надто робочі!.. (Сміється).

Варвара (глянула). Це свекор! (до Векли). Про свекра байдуже... (До нього). Та ми тільки що поскладали випечений хліб.

Векла пішла.

Гніт. А де ж хазяїни? Стара надбігла над леваду, щось гавкнула про оранку, я й не розібрав...

Варвара. Бачили городину?

Гніт. Та бачив же. Сторож збирається тікати...

Варвара. Всі незабаром повтікають. (Махнувши рукою, пішла).

ЯВА 7

Писар

Писар. А, Кузьма Тимохвеевич! Скольки лет, сколько зим? (Чоломкається). Как ваше драгоценное?

Гніт. Так і сьогодні, як учора. В хату пожалуйте? Я зараз пошлю за Олімпією та за Єлисей.

Писар. Заче́м в хату? На воздуху таке симпатичнеє благоустроєння температури... А синка вашого я видав сейчас "возлі річки, возлі мосту", т. є. возлі косарей. Покурим? (Сіда на призьбі і круте цигарку).

Гніт. Я не курю. От моя жінка, як не стане часом тютюну, то крутить цигарку з капустяного листу.

Писар. Да, привычка... Я тоже готов курить усякой бур'ян, ежели нехватить табаку. (Оглядається). Скажіть, правда тому, што у вас бунтують мужики? Екіє бестії!

Гніт. Жінка і син ближче стоять до цього діла, вони вам розкажуть достометніш... Вони тут хазяїни... Як я колись хазяїнував, то про бунти ніколи й не чув...

Писар. Ви там, в Таврії, огорожиною промишляли і большеє коптали собрали?

Гніт. Еге ж! А спитайте, яке мене лихо сюди понесло, то й не скажу!.. Там нам хвортунило, нічого гріха таїть, ще й як хвортунило...

Писар. Все цибульку сіяли да морковку?

Гніт. Усяку городину. Олімпіда та Єлисей дуже сміливо захазяїювали, коли б не вскочили у нікуди.

Писар. "Смелость города берють", сказав какойсь-то писатель. Но почему вы как будьте окончательно не вмешіваєтесь в хазяйство?

Гніт. Вмешався раз, вмешався удруге, так син мало не вхопив мене за барки... Це мене так образило, що у мене раптом опали руки.

Писар. Как, чтобы ваш син взял вас за барки?

Гніт. Він скоро і битиме батька.

Писар. Што ви, што ви? Такой образованой, такой воспитаной господині..

Гніт. Задля кого я увесь вік труждався, задля кого працював, не покладаючи рук? Єлисей тепер тільки спить і бачить, коли б батько швидш задер ноги!

Писар. Што ви говорите? Єтаго бить не можеть!

Гніт. Хіба він не радився із вами, яким способом батька здихатись?

Писар. Упервое от вас слышу!

Гніт. Волосний писар і неначе чоловік з освіченієм, а... брешете.

Писар. Заче́м же такія грубия слова? Ай-ай-ай...

Гніт. Я правду кажу. Я не спав і не п'яний був тоді, як ви гостювали у нас, на зелених святках, та під повіткою радилися з моїм синком, як би скоріш занепасти мене.

Писар. Но я... я не помню... Ілі, бить можеть, обсьудалось только... теорітичеські...

Гніт. Не розберу я вашої писарської балачки... Одне знаю, що я у моїй сем'ї зайвий...

Писар. Ну, я єтаго не думаю.

Гніт. Коли б я швидш окочурился, то й моїй жінці вільніш би було умизгатись біля старшини.

Писар. Ах, какой вы подозрительный человек!

Гніт. Ви перекажіть старшині, нехай він у мою хату не показує очей!..

Писар. Ну што ви, што ви? Старшина человек семейственной і благороднійшей душі

господин — ручаюсь.

Гніт. Годі зуби заговорювать, чи не краще нам випить?

Писар. Випить можна, но... І при том ви сказали для мене неприємне слово, що я бутьо брешу...

Гніт. А ви впіймайте мене у брехні, тоді і віддячите. І я не завжди правду кажу. Посидьте, а я піду пошукаю пляшку. (Пішов у кату).

Писар (сам). Странной господин, ілі как господин земський виражається: "загадочной суб'єкт". Точно, што окончательно загадочной... А касаємо старшини, так і я Альошке говорил уже не раз: "Алексей Данилович, не очень того, щоб не заприметили..." Вот уж муж і заприметил... Значить, оченно явственно, когда уже і муж заприметил...

ЯВА 8

Елисей (хутко іде). Здрастуйте ще раз! Ви самі тут?

Писар. Бил іздесь сейчас ваш палаша.

Елисей. П'яні?

Писар. Окончательно тверезой.

Елисей. Стало бить, не нашли сьогодні послухача. Мусив всім робочим наказати: як тільки котрий послуха батька і піде по горілку, битиму, он як битиму.

Писар. Однако ваш папаша, не будучи п'яний, сказал тут таку вещь.

Елисей. Що таке?

Писар. Во-первых. Помніте на тройцу наш разговор, под повіткою? Ваш папаша усе слішал.

Елисей. Так що ж?

Писар. Во-вторых, жалувался, што ви дерзкі.

Елисей. А, не до папаші мені тепер, нехай опісля об цьому потовкуємо. Косарі сядуть зараз обідати, там мамаша біля них zostалися, а я прибіг до вас... Біда, приятелю, з робочими! Треба їх неодмінно як-небудь провчить! Помилуйте!.. Ледве пройдуть ручку зараз починають мантачить коси і мантачать півгодини... Це якісь дармоїди!.. І хто їх тут у вас так збалував?

Писар. Хто? (Оглядається). А зачѐм тілесное внушеніє одмінили? Какойсь-то писатель твердил, што не слід одмінять, одначе одмінили... оп'ять земській начальник всечасно делаїть внушеніє старшині, даби не омел біть по фізіономії мужика!.. Разві возможно без мордобітія?

Елисей. Авжеж, не можна. Не даси ти іншому по морді, то він тобі дасть!

Писар. Да ето верно! Положим, што ми не особенно і придержуємся приказаній, но все ж действуєм з оглядкою...

ЯВА 9

Ті ж і Олімпіада.

Олімпіада (кричить за лаштунками). Ах ти скотина, вампир, песиголовець!.. (Виходе, держачи в одній руці пляшку, а другою хвартухом витирає очі).

Елисей. Що трапилось, мамашо?

Писар. Моє вам поштеніє!

Олімпіада. Поштеніє поштенієм, а я вам кажу, господин писар, щоб ви зараз етого мерзавця, етого хвараона засадили в орешганську... Єжели ви не засадите його, я поїду до самого старшини...

Писар. Конечно, господин старшина усе для вас сделаїть. Но заспокойтесь, мадам, і розкажіть обстоятельно, так сказать, по пунктам, даби понять окончательно, в чем дело?

Олімпіада. Не можу заспокоїтись! Ах ти, морська свиня, ах ти, мордатой дельхвин!..

Елисей. Та в чім же річ?

Олімпіада. Понімаєте? Наливаю косарям по румці, значить, порцію. Один випив — нічого, другий випив — тож нічого не сказав; а третій, взявши водку в рот, харкнув нею прямо мені в твар...

Писар. Ето неделікатная історія.

Олімпіада. Як ви його не посадовите в орештанську, тоді кінець нашому приятельству. Помінилась я хрестити у вас дитину з господином старшиною,— не хреститиму. Так і Олексієві Даниловичеві перекажіть, що не хреститиму!

Писар. Посадить мужика не штука, ето з удовольствієм, но...

ЯВА 10

Косарі і в'язільниці.

1-й косар. Роцот, зараз давайте нам роцот!

Писар. Ви што ж ето, бунтовать?

1-й косар. Як то бунтовать? Ми не хочемо помий їсти і помиями запивать. Замість борщу — помий, замість порції — помий!..

Олімпіада. Оце той самий таганрозький фараон.

1-й косар. Не лайтесь, хазяйко, бо й я умію лаятись!

Олімпіада (палива чарку). Господин писар, звольте покоштувать, хіба це помий?

Писар. Желаєм здраствовать! (П'є). Ето? (Тихо Єлисееві). Знаєте, друг мой, как я вас не уважаю, но ето хуже помий!..

Олімпіада. Нуте, що ви скажете?

Писар. Да, при неіменії лучшей, пить можна.

1-й косар. То й пийте, а ми такої гидоти не питимем.

Писар (підступа). Ти слишком розборчивой! А как твоя фамілія? Із какой ти деревні?

1-й косар (одступає) Не цікавтесь, бо не скажу... (До Єлисея). Як не дасте роцота, то й не треба. Ходім, братці! Тільки глядіть, щоб бува опісля не каялись.

Пішли.

Писар. А, іспугался, бестія!

Єлисей (до писаря). Та що це ви робите? (До косарів). Та стривайте-бо, куди ви? (Біжить за ними). Я зараз пошлю за доброю горілкою, і страву вам кращу зварять. Мамашо! Нам без косарів не можна зостатись. (Побіг).

Олімпіада (біжить до косарів). Зостаньтесь, я вже вам вибачаю!.. Тільки щоб удруге не сміли горілкою хлюпать у пику. Коли не до смаку, не пийте!.. (Вертається). От який народ у вас. Я більш 20 років шинкарювала, і ніхто мені такого шкандала не робив, щоб прямо у хвизиономую... Ви, пожалуста, не перекажіть про цей случай Олексієві Даниловичеві. А як його здоров'ячко?

Писар. Он совершенно здоров. Но, мадам, где вы эту водку взяли? Воопче я заприметів, што у вас водка какаяс-то всегда слабоватая... Где вы покупаете такую? Неужто у наших корчемников? Не делайте етаго, не советую!.. Ах, ето корчемство, прямо ужасная вещь... І нікак нельзя ні одного корчемника накрить — народ не видайоть... А почому не видайоть?.. Потому што іной і не п'яниця, но вдруг случай такой, што без водки йому не обойтись, а тут денег ні алтина... А корчемник і набор дайоть і под заклад... вот почему і покривають...

Чутно в хаті голоси. Што ето?

Гніт. Нащо ж ти виказала, га?

Варвара. Мамаша почали допитувать, я й виказала.

Гніт. Щоб тебе чортяки виказали!

Варвара. За віщо ви лаєтесь?

Гніт. Ще й битиму тебе!

Варвара. Руки короткі!

Гніт. Що? Ах ти ж!..

Варвара (кричить). Гвалт, б'ють!.. (Вибігає без очіпка). Я в чоловіковій волі, а не в тестевій!.. Де Єлисей, де Єлисей?.. (Побігла).

Олімпіада. Бачите, бачите? Ледве пораховались з робочими, а тут старий заходився бити невістку, певно, за те, що та виказала мені, де він сховав горілку. Прямо стовпотвореніє.

Писар. Істинною смішеніє языків...

ЯВА 11

Ті ж, Єлисей і Варвара.

Єлисей. Мою жінку бить? Хто сміє її бигь, опріч мене? Ні, папашо, вам до цього діла дзуски... (Хутко йде в хату).

Писар (хапа його за руку). Єлисей Кузьмич, хладнокровіє...

Єлисей (вирива руку). Одв'яжись. (Пішов).

Варвара за ним

Писар. Мадам! Вмішайтеся в ето столкновеніє, щоб не пройзошло катастрофи. (В хаті чутно голоси).

Єлисей. Я її муж, я її і начальник, а ви не маєте над нею волі!..

Гніт. Ось я тобі покажу мою волю!..

Чутно борюкання.

Єлисей. Е, ні, папашо, у палиці два кінці.

Гніт. Ах ти ж!

Чутно, неначе щось важке упало.

Єлисей (вибігає блідий). Та невже ж? Ні, то мені так здалось...

Олімпіада. Що таке?

Писар. Што случилось?

Єлисей. Папаша упали додолу і неначе мертві!..

Олімпіада. Невже помер? (Біжить в хату).

Писар. Неожиданная неприятность. (Пішов в катю).

Варвара (вибігає). Що ти наробив?

Єлисей (стиска її за руку). Мовчи!

Варвара. У батька кров з рота... Ти убив батька...

Єлисей. Мовчи, розірву...

ЯВА 12

Писар виводить під руку Гнота, за ним Олімпіада виходе.

Олімпіада (до Гнота). За що ж ти мене відпихаєш, за що? Бач, допився до краю...

Писар. Бодрітесь, папаша. Ето пустяки, пройдьоть... Только кров надо обмыть.

Єлисей хоче підійти до Гнота.

Гніт (рукою робе знак, щоб Єлисей не підходив). Ох... Так... так, сину, і слід мені... Про віщо дбав, те й придбав.

Завіса

ДІЯ ТРЕТЯ

Ті ж обставини, що і в другій дії.

ЯВА 1

Елисей і писар.

Елисей (за лаштунками). Випряжи ж коняку та зараз збігай до плотника, спитай: чи скоро буде готовий? (Входе в ворота з одного боку, а йому назустріч з другого боку — писар).

Писар. Какое жеожиданное столкновение: вы только что под'ехали до двора, как і я тут как тут. Это как у куплетах гдесь-то есть такая строчка: "наш пострел везде поспел". Я утверждаю, что это "е інакше, как окончательно обоюдная симпатія! Даже лошадь моя влюблена у вас. Ах, какое это умное животное! Оно понимает, что іздесь дають йому вволю овса лібо ячменя, і потому само на поворотку звертаєть... Но тревожное обстоятельство заітересовало меня окончательно. Что это у вас на фургоні за ящик, похожий на гроб? Бить может, папаша волею божію?..

Елисей. Ні, ще мучаться, мабуть, скоро вже покинуть білий світ.

Писар. Так вы заблаговременно і гроб? Да, да, это делают многие старики: но только что ваш папаша не так еще стар, чтоб... І надежды на выздоровление нікакой?

Елисей. Нікаторої.

Писар. Значит, вы папашу порядочно тогда штовхнули?

Елисей (з жахом). Коли? Що це ви?

Писар. Как "коли"? З того самого случая. Заболіваємость вашего папаші не інакше как последствие чрезвычайного штовханія. Конечно, не я это говорю, боже меня сохрани; но другие, которые...

Елисей. Кто ж другие?

Писар. Мало лі хто? А пригадайте, что когда эта самая ссора ваша произошла, то супруга ваша оченно голосно воскрикнули, что вы убили батька?

Елисей (тривожно). Невже? Ах ти ж ідолка!.. Правду мамаша говорят, что моя жона найлютіший мій ворог. Так я ж з нею порішу...

Писар. Что вы, что вы? Друг мой, заспокойтесь!

Елисей. Заспокоюсь тоді, як розведусь з нею, потому что обридла вже вона мені... Ось я зараз її спитаю, нехай у вічі при вас скаже... (Гука). Вар-варо!

Писар. Позвольте. Бить может, это сні тогда со страху наболтали?

Елисей. Ах ти ж дурище, аж ти ж самашедча!..

Писар. Заспокойтесь, пожалуста, заспокойтесь. Ну, а доктора не приглашали?

Елисей. Доктора? Навіщо ще й доктора? За тим хіба, щоб тільки даром гроші переводить? (Оглядається). Ви скажіть мені по совісті: вы друг мені?

Писар. Верный і нелицемерный до гробовой доски!

Елисей. То будемо говорит з вами по-прахтичному. Хіба не все рівно:, чи папаша раніш годом помруть, чи годом пізніш?

Писар. Да, конешно... Ну, а ежелі вашому папаші указано свише прожить ещо десятки годов?

Елисей. Навіщо? Яка кому користь від того?

Писар. Да, да... Друг мой! Послушайте ви меня: покличте доктора. Такой ви багатий господин і скупітесь? Папаша оставляїть вам такое состо'яніє, а ви?..

Елисей. Положим... Так що ж, як состояніє, то й жить сто годів? Задля чого? Ви думаєте, я не розпитував хвершала об їхній болісті.

Писар. Значить, все-таки хоч хвершала пригlašали? І ето хорошо.

Елисей. Ні, не пригlašали, а я зустрів хвершала у городі, на базарі, і розбалакались. Ну, і він сказав —так: "Ежели как тельбухи перетліють від горілки, то нічого не поможе... Можна б, каже, кров кинуть, либо антимонії..."

Писар. Какой же ето хвершал?

Елисей. Та ви, певно, його знаєте: Микита Архипович!

Писар. Позвольте! Микита Архипович коновал.

Елисей. А хіба не все рівно?

Писар. То есть, да... Наука, так она соединяїть... Точно, што Микита Архипович учон і очень учон. Ну, только он по конской часті... а до папаші не мішало б пригласить доктора.

Елисей. Обійдеться, лишній захід і без надобності.

Писар. Говорять, што ви окружили папашу надзором, штоб нікто їм не повиновался?

Елисей. А що ж, давать їм волю?

ЯВА 2

Ті ж і Олімпіада.

Олімпіада. Вже вернувся? Що, купив? (До писаря). А я й не бачу. Здрастуйте.

Чоломкаються. А як здоров'ячко Олексія Даниловича?

Писар. Нічого, здоров, кланявся вам... Только діла не дозволяють йому да... печальний финал у вас приближається.

Олімпіада. Іменна. Заходився старий помирати у робочу пору. Молотьба приспіла, а тут з ним воловозься.

Елисей. Чуєте? Вони кажуть, що пішла поголоска по людях, нібибто папаша від того хворі, що я їх тоді силно штовхонув...

Олімпіада. Хто ж це пустив таку поголоску? По-кажіть мені його, я йому пащеку роздеру. Упав сам старий і вдарився грудьми об вугол скрині... бо п'яний був.

Писар. Могу подтвердить, што бил совершенно тверезий.

Олімпіада. Товкуйте своїї!

Писар. Уверяю вас.

Елисей. І кажуть знову, що ніби Варвара галасала, що я убив батька. Чули ви таку новину?

Олімпіада. А що, сину, не казала я тобі, що найлютіший твій ворог — твоя жінка?

Елисей. Та тепер і я бачу!..

Олімпіада (до писаря). Бачите, яку напасть взяли собі за невістку? Батько її мошелник сибірний обдував нас, замість трьох тисячів приданого, дав тільки сто карбованців!..

Елисей. Я її допитаю!.. От сатана!..

Писар. По штоб окончательно затулить брехунам роти, лучшее средство — пригласить доктора.

Олімпіада. Що, дохтуря? Та нізащо на світі. І я, як буду помирать, то велю тобі, сину, щоб дохтуря ані на поріг.

Писар. За што ви так на докторов?

Олімпіада. За що? А ось за що. Ось послушайте. Було у мене шестеро діточок, як янголов, як харуїмов: чотири синочка і дві дочечки. Ох, не можу розказувать без сліз. (Витира кваткуком очі). Старшенькому було уже тринадцять годків, а ось цьому лобуряці — цей же падлец у мене мезинчик! (Усміхається). Цьому тоді тільки що минуло п'ять годочків. Ох!.. Ми тоді содержували у Бердянському шиньок, не який-небудь простий шиньок... О, ні! У мене усе було по-благородному.

Елисей. До нас заходили випить і закусить пароходні копитани, боцмани, всякі агенти, ліверанти...

Олімпіада. Усьо, усьо було прилично! У сусідськім дому жив дохтурь, у котрого було двоє дітей хлопчик і дівчинка. (Вийма пачку з табаком).

Покурить нашого.

Крутятъ цигарки.

А ви не привезли мені газет на папириси, бо ті, що ви подарили, я всі вже потребила.

Писар. Ах і забілі.. Но я привезу непременно — Сенатскія ведомості.

Олімпіада (закурила). Ох!.. І була у того дохтуря собака кудлата...

Елисей. Водолаз.

Олімпіада. Еге ж, Водолаз! Собака ця часто бігала до нас, і діточки мої гралися з нею. Як удруг заслабли дохтурські діти діхкириком. Дохтурь зараз спровадив їх у город Керч, до своєї сестри... Ох... Проходить день, проходить другий, а на третій — заслаб мій старшенький синочок, Андруша,— понімаєте? Я думала сперначалу, що то простуда, аж на другий день йому гірше. Тепер видумали якусь сироватку від діхкирику. Видумали, мовляв, у свинячий голос, як вона вже мені не потрібна!.. Біжу я до дохтуря і розказую йому усе, як провзойшло. "Когда заболев?" питає. "Учора, кажу, од вашої собаки дольжно быть заразился". "Почому ж ви учора не прийшли?" Чуєте? Почому я учора не прийшла? Яке йому діло? Ото прийшов він до нас у комнату, оглядів хлопця і говорить: "Сейчас надобно відділити його від других дітей". Куди я його, питаю, відділю, кватирю йому особливу найму, чи як? "Да, каже, особливу кватирю". Тут я вже не видержала. Господин дохтурь, кажу, ми люде тоже з понятієм; ви пропишіть лікарствіє дитю, а химеров-хвокусов не приставляйте!.. Він здвигнув плечима, сів до столу, щось нашкрывав на папірцеві і дає мені; я вийняла 25 капеек і

кладу перед ним. Він взяв того четвертака на долоню, підкинув його разів двічі, а далі й каже: "Пошліть еті деньги в аптеку з рецектом". Хутко встав і, не сказавши даже до свідання, грюкнув дверима. Хотіла я услід йому гукнуть: головою! Та якось удержалась. Ох!.. Принесла я лікарствіє, помазала раз, помазала удруге — не помага. Я знов до дохтора. "Што вам?" пита, зустрівши мене на порозі. Яке ви, кажу, лікарствіє дали, що не помагає? А він мені: "Ідіть, каже, до других докторів!" і зачинив двері. Пішла я по других докторях,— ні одного не застала дома. Приходжу додому, Андруша вже хрипить, і нянька каже, що вже й Петя почав бухикать. Я знов до дохтуря. Він одхилив двері та й каже: "Ви меня не послушали, так ідіть до коновала". Я й кинулась було шукать коновала...

Елисей. Видите, сам дохтурь совітував коновала.

Писар. Да што ви, господа! Ето ж он у насмешку сказал!

Елисей. Як, у насмішку?

Олімпіада. Опісля вже мені люди розтлумачили, що то була іменно насмішка, а сперначалу я кинулась було шукать коновала.

Елисей. Справді насмішка? От штука!..

Олімпіада. Авжеж, насмішка! Так я вас питаю: ежели дитьо уже хрипить, а друге почина бухикать, то разлі можна насмішку строїть?

Писар. Нуте, нуте! І чим все окончилось?

Олімпіада. А тим, що вже як п'ятий дитьонек заслаб, то прийшла до нас сестриця моя, Лизя, дай бог їй здоров'ячка. Ухопила оцього вилупка на руки та й понесла до себе в дом... Таким способом і відволали цього, а останні п'ятірко у вісім день всі преставилися, як язиком злизало. Ох!.. (Витира очі).

Писар. Но почему вы доктора с самого начала не послушали і не отділили больного?

Олімпіада. Почому, то інша річ. Не послухала, та й тільки... А як він смів насмішку строїть, що до коновала мене спроваджував?

Писар. Да, конечно... Но чтобы произнести правильный приговор, закон требует, чтобы обе стороны были выслушаны, а так как одна сторона отсутствует, то дело это надо отложить... А вы вот што. Дозвольте мне, привезти до вашого старичка доктора?

Олімпіада. Нізащо на світі! І даром не хочу дохтуря бачити в своїй хаті!.. Зненавиділа я їх, усіх дохтурів!..

Писар. Хм. Жаль, жаль старичка, окончательно жаль.

Олімпіада. Коли б ви з ним стільки попомучились, як я, не жалкували б.

Писар. Да, разумеется... Недаром какойсь-то писатель сказал: "Ніхто не веда, как хто обеда". Ето, так сказать, дело семейной почвы...

Елисей. А знаєте, мамашо! Краще б ви почаствовали гостя.

Писар. Не беспокойтесь, не вып'ю ані вот столечкі! Визван к земскому, по какомуś делу, а он не любит, когда запах услышит... Он, собственно, і уважаїть меня за мой трезвенный образ поведеній. На обратном турне я ваш гость.

Елисей. Заїздіть. Я оце зараз покладу вам у повозку хоч парочку кавунчиків.

Писар. Чувствительно благодарен.

Єлисей пішов.

Заеду обязательно. Ах, как жарко!.. Позвольте іспить водиці?
Олімпіада. Ось я зараз винесу.

Пішла в хату.

Писар (сам). Одначе, как хорошенько приглядається до етіх людей, то видиш, что оні можуть окончательно довести практику до жестокосердія.

ЯВА 3

Яків (іде до комори, побачив писаря). Отуди к бісу, чортяка писаря піднесла!.. (Хоче іти назад).

Писар. А подойди сюда, маладець.

Яків (підходе). А чого вам?

Писар (оглянувся). А скажи мені, ти видал, как у жнива була тут сторія і как молодий хазяїн штовхнув старика?

Яків. А чому ж не видав? Та хіба тільки я один видав? Перш вони скільки разів лаялися промеж себе і за груди хапали один одного; а це вже син батька бабахнув так, що мало й духу йому не виперло!..

Писар. А ещо хто видав?

Яків. Гаврило воловик бачив, Микита, той, що біля робочих коней знаходиться, і той бачив... І багато людей бачили...

Писар. А тебе як звуть?

Яків. Як? Яковом Балабаном звуть. (Пішов).

Писар (подумав). А что ежели, примером, всьо ето списать на бумаге товково і хорошим почерком і подать господину прокурору лібо судебному следователю?.. Но разві ето в нашій мєстности первой такой случай? Не полезнее ли будеть напужать етіх самих моїх друзей, што, значить, есть свідетелі, котрі можуть і присягнуть? Сколько, примерно, можна получить з них за етот самый іспуг? Упустить такси случай, імея семеро дітей і жену з городскіми требованіями, благоразумно лі будеть с моей сторони? Надобно ето проізшествіе обсудіть спокойно і окончательно хладнокровно.

Олімпіада (виносить воду). Ізвольте водиці.

Писар (п'є). Прохладился і благодарю. І з тем до приятного свиданія.

Олімпіада. Заїздіть же.

Писар. Непременно. Та еслі би я і не захотев заєхать, то лошадь сама повернеть, потому што она так же улюблена у вас, как і я.

Олімпіада(погрожує йому пальцем). Ну-ну, ви, мартопляс!..

Єлисей (виходить). Поклав аж три кавунчика.

Олімпіада понесла кухоль.

Писар. Благодарю.

Елисей. Зараз получив знов повістку. (Показує бумагу).

Писар. Жалоби робочих?

Елисей. Жалоби — то особливе діло; а це від станового. Видите, яка штука. Великий шлях, котрий іде межи моєю і сусідською землею, з города на Блигадирову, я з свого боку заорав; теперечки становий присікується, щоб я одбив борозну по старому шляху.

Писар. Да, ето такой закон.

Елисей. Закон? Ні, не повинно бути, певно тут є якась помилка. Помилуйте!! Я за землю платю повинності і всякі податки в казну і в земство, а по ній другі будуть їздити? С какой ікстаті, по якому положенію?

Писар. А кудю ж їздитимуть люде, ежели ви засеете дорогу?

Елисей. Нехай мені платять за те, що їздитимуть по моїй землі. Платять же по декотрих городах мостове, за пороми?

Писар. То мостовой і шосейний налог.

Елисей. А мені нехай платять ґрунтовий налог.

Писар. Не, не будуть платити, а потягнуть вас в суд.

Елисей. А я певен, що це якась помилка. Доки люде не так уганялися за землею, доти і одводили широкі шляхи; а тепер, коли один другому готов горлянку перегризти за ступінь землі, повинно уже інакше бути. Може, другим байдуже до цього, а я доберусь до краю.

Писар. Одначе мені пора їхати. До свідання, друг любезний. То єсть, как я вас тепер люблю, так ви, бити можете, і не повірите? (Цілується).

Елисей. І я вас сильно люблю.

Писар пішов.

Здається, і розумний чоловік, а виходить дурак: не все поміма.

ЯВА 4

Олімпіада. Поїхав? Ти, сину, напути Варвару, щоб вона прикусила язика.

Елисей. Треба буде нам обміркувати діло об розводі...

Олімпіада. Ага, насилу переконався, що мамаша правду каже?

Елисей. Авжеж, правду.

Олімпіада. Нарочито зміряла очима батька. Ой, либонь домовина буде коротка?

Елисей. Два з половиною аршина завдовжки, чого ж коротка?

Олімпіада. Забув, що як чоловік помре, то витягується?

Елисей. То можна буде трохи підогнути ноги.

Олімпіада. Еге, підогнеш, як задубіють. Ти як-небудь крадькома зміряй мотузочкою.

Єлисей. А що вони зараз, лежать?

Олімпіада. Стогне. Питаю: може, води дасть? А вія, як скажений, маха руками, щоб не говорила до нього.

Єлисей. Якись злі зробились! Може, я їх зміряю, як заснуть? Треба, мабуть, буде хреста хоч зеленою, а хоч білою краскою помалювать.

Олімпіада. Почни вигадувати, обійдеться!..

Єлисей. У сусіда-панка недавно красили дах на вітряку, може зосталося —я випрохаю.

Олімпіада Хіба випрохаєш!..

Єлисей. О, гляньте, щось під'їхало до нас! Якась пані.

Олімпіада. Пані? Чого їй треба? Я така нечепурна, піду причепурюсь. (Пішла в хату).

ЯВА 5

Бариня — благодетельница і Єлисей.

Бариня. Здоровенькі бувайте! А скажіть, будь ласка, чи дома господар цього хутора?

Єлисей (дивується). А ежели так што дома?

Бариня. А де ж він?

Єлисей. А ежели і с тем, што ето я?

Бариня. Ви самі господар і є? От і гаразд.

Єлисей. А дозвольте спросить: почому "гаразд"?

Бариня. Зараз з'ясую вам, у чім річ.

Єлисей. Як ви гаварите? — "З'ясую"? Што воно таке: "з'ясую"?

Бариня. Не розумієте хіба? Ви українець?

Єлисей. Ви жєлаєте знать, чи ми тут тутешні? Ні, ми недавно переселились сюди із Таврії.

Бариня. Яку ви мову краще розумієте: велико-руську чи українську?

Єлисей. "Мову"? Значить: розговор?

Бариня кива головою.

Как я обучався в городском училище, так кажется так, што понимаю... Только не в етом самом деле...

Бариня. Ав чім же?

Єлисей. Мне вдивительно ужаоно, што значить, как ви у шляпці, з зонтиком, в пальчатках і вобче по-благородному зодетії і оп'ять же у хваєтоні єдете, а розговорюєте по-простому, по-мужицькому!..

Бариня. Ви жєлаєте, чтобы я говорила с вами по-русски?

Єлисей. Так воно будіть приятней.

Бариня. Хорошо. Дело вот в чем. Недавно у нас организовалось благотворительное общество, ближайшая цель которого — устройство яслей в некоторых селах й деревнях местного района. К этой високо гуманной й благороднейшей цели в висшей степени

симпатично отнеслись многие высокопоставленные лица и даже начальник губернии. Поэтому многие из членов нашего юного общества, в том числе и ваша покорнейшая слуга, взяли на себя труд объездить всех наших землевладельцев, рассчитывая на их активнее сочувствие... Могут ли надеяться, что и вы не откажете нам в посильной помощи?

Олімпіада (стала на порозі, говоре убік). Про віщо це вона белькоче?

Елисей. Я... Здається, я не глупак і вчив в училище кратку священну сторію, рихметіку і все прочее, а не пойму, што вам требуется.

Бариня. В таком случае, бить может, вы поймете, когда прочтете вот эту бумагу? (Дає папір).

Елисей. Як прочитаю, то скорей пойму. (Бере папір). Скоропись дробная, как мак, а какая длинная бумага. (Довго чита). Я, щоб усе понять, так не поняв, потому заковиристо очень написано... Ну поняз только, што как будто би про якієсь ясла говорится і об деньгах... Так етоє дело вас не касается.

Бариня. Как? Вы же владеете тремястами десятин земли?

Елисей. Так што ж з того? (Оддає бумагу).

Бариня. Ну вот я и прошу вас от имени нашего общества, пожертвуйте сколько можете.

Елисей. Ми не з тих, котрі жертвуют... Ежели жертвуют дворяне либо купці, так ми не з дворян і не з купечества.

Бариня. Жертвуют не только дворяне и купцы...

Елисей. Вы хотите, щоб я ясла вам прожертвовав? Так у мене есть их чимало, і я могу одні подарувать. А касаємо денег, так ето глупая хвантазія.

Бариня. Так вы не сочувствуете?

Елисей. Про те, што ми чувствуємо, ето наше дело.

Бариня. Ведь вам же известно, что в рабочую страду отцы и матери, отправляясь на полевые работы, часто оставляют крохотных детей без всякого присмотра и сколько вследствие этого бывает несчастных случаев?

Елисей. Ето верно! У нас тут по суседству недавно свиня скушала ребйонка...

Бариня. Ну, вот видите, как это ужасно... А при существовании яслей этого, наверно, не случилось бы.

Олімпіада (підходе). Ви хто ж такі будете?

Бариня. Я член благотворительного общества.

Олімпіада. Не слыхали ми про такое обчество. Так што ж вам требуется?

Бариня. Я уже обг>яснила вот... хозяину.

Олімпіада. Ето мой сынок.

Бариня (до Елисея). Угодно вам что-нибудь пожертвовать?

Олімпіада. Ви при монастирі состоїте, чи как?

Бариня. Нет, не при монастыре. (До Елисея). Я вас спрашиваю: угодно вам что-нибудь пожертвовать?

Елисей. У меня хоча і есть двое маленьких дітей, но у нас, слава боту, есть кому их приглядіть.

Бариня. Но у других некому.

Олімпіада. А нам яка надобність до других?

Елисей. Нехай ті, у котрих нема кому приглядіть дітей, кладуть їх у ясла, а нам без надобності.

Бариня Так не пожертвуєте?

Елисей. Ані капейки!

Бариня. Какие же вы бессердечные люди!

Олімпіада. Ми які єсть, такі і будемо. А ви часом не з тих, що бунтують людей?

Бариня. Невежды вы, грубые, дерзкие. (Хутко іде).

Олімпіада. Шкода, що нема тут урядника.

Елисей. Та ну, мамашо, оставте.

Олімпіада. Чого там "оставте"? Ач як скоро хвостом повіяла з подвір'я. (Іде до воріт).
Що, у хваїтоні?

Елисей. Та ще й на резинках...

Олімпіада. Що ж воно оце таке? Може, й справді що путне? Щоб не було чого. Ну що, як вона жінка помішника справника, а може й самого справника?

Елисей. Не должно быть, бо спершу почала зо мною розмовляти ломалоросійські...

ЯВА 6

Ті ж і Гаврило.

Гаврило. Господа хазяїни, давайте нам рощот.

Елисей і Олімпіада. Що це за новина?

Гаврило. Мені і жінці давайте рощот.

Олімпіада. З якої ж причини?

Гаврило. Я служить у вас більш не можу: як не кренився, а далі не можу.

Елисей. Це щось на тебе напало.

Гаврило. Ні, не на мене напало, а нападають на мою жінку, що глевкий хліб пече. А хіба вона в тім винна? За сніданком Яків жбурнув шматком глевтяка прямо жінці в пику... Я стерпів сьогодні, а вдруге навряд чи стерплю, то щоб, бува, не вчинилось душогубство. Воно краще, як від гріха далі... Давайте нам рощот.

Олімпіада. Коли жінка не хоче зоставатись, нехай бере рощот, а ти зоставайся.

Гаврило. Ні, і я не зостанусь.

Олімпіада. Невже так закоханий у своїй жінці?

Гаврило. І нащо б я отакі дурощі провадив?

Елисей. Добудь же хоч місяця.

Гаврило. Призначте жінку до другої роботи, то добудемо.

Елисей. Нехай вона завтра іде на тік, до машини.

Гаврило. Отак і краще. (Пішов).

Олімпіада. Що це за сторона, що це за народ?

Елисей. Народ зовсім таки інакший, ніж городський.

Олімпіада. Прийдеться нам, мабуть, до сільських норів призвичаюватись, не інакше. Інший такий недоторка, що й слова йому уперек не скажи... Хоч би і оцей Гаврило: тихонею вбачається, а скажеш йому яке прикре слово, то так зиркне очима, неначе стріскає тебе хоче. Ну-ну, сторонка!.. Ну-ну, люді!.. Піди ти та присмири отого невігласа Якова. З якої це причини він задумав святим хлібом у твар жбурляти? Хіба не зна, що то ж таки й гріх?

Елисей (іде). Він діждеться від мене потилишника. (Пішов).

Олімпіада. Що воно і справді ото за бариня така? Коли б нам через неї не вскочить у яку оказію!.. Розбери її, чого вона заїздила? Намолола-намолола цілий ворох якоїсь нісенітниці, а потім: "прожертвуйте", каже. А куди прожертвувати і навіщо, то й не розбереш. Чи то якому начальникові на подарунок, чи на менини, чи!.. Така ж збиранина либонь не жіноче діло? У городі Бердянському таку збиранину робили околочні надзирателі. Куди ж вона відціля поїхала, чи не до сусіди-панка? (Пішла за ворота).

ЯВА 7

По довгій паузі з хати чути голос Гнота.

Гніт (здавленим голосом). Гей!.. Хто-небудь... Душно... Ради бога!.. Єлисею!.. Варваро!.. Хто там є у подвір'ї?

Варвара (іде з города). Не хочать дівчата вибирати огірків. "Ми, кажуть, не наймались у неділю робить..." Нехай свекруха поспробує їх уговорити, а мені вже обридло... Ой батечку! Як глянула я на труну, так мороз поза шкурою і пішов.

Гніт (гука). Гей!.. Хто там?.. Невістко!.. Варваро!..

Варвара. Свекор гукає? Так і є, що він.

Гніт. Варваро!..

Варвара. Невже мене кличе? (Хутко пішла в хату).

ЯВА 8

Яків (крадеться до комори). Комора не замкнена, от ловко! Де вони те сало ховають? Хоч би шматочок знайти, їсти хочеться, аж печінки підпира!.. (Пішов в комору).

Елисей (крадучись за Яковом). Он яке завелось, по коморах починають нишпорити.

Яків. Знайшов, одрізав невеличкий шматочок, підживлюсь хоч і з глевтяком, (їсть).

Елисей (вхопив його за руку). Ах ти, злодюго!

Яків. Що?

Елисей. Ти вже починаєш сало красти?

Яків. Я взяв шматочок, а не вкрав; хіба по стільки крадуть?

Елисей. Віддай, віддай зараз! (Хоче відняти).

Яків (з'їв сало). От уже і з'їв. (Тікає).

Єлисей. Ах ти, таганрозький жулик!

Яків (за лаштунками). Не лайтесь, бо я такий, що не змовчу!!

Єлисей (за лаштунками). Ти мене лаятимеш? Крадеш та ще й лаятимеш?

Яків. За що ви б'єтесь?

Єлисей. А ось за що, ось за що!..

Яків. Калавур!.. Пустити!.. Душогуб!.. Батька убив і мене хочеш убити? За що ти мене терзаєш? Пустити!.. Я, я тебе спалю!..

Галас стиха.

ЯВА 9

Варвара і Гніт.

Варвара(вводить Гнота). Ще, ще посилкуйтесь і дійдете до призьби... (Саджає його на призьбі).

Гніт (по паузі). Ледве... ледве не задихнувся...

душно зробилось... Кров налягла на груди... Спасибі тобі... Ох... де ж хазяїни?..

Варвара. Та все ж з робочими... невправка...

Гніт. Пропадаю, нагло пропадаю... Усім байдуже... Отака подяка... Нема у мене сем'ї, нема і не було її... а я думав є...

Варвара (жалує його). Ви, таточку, простіть мене, що я тоді зопалу нажалувалась на вас Єлисеєві... я й не думала і не вповзла, що він кинеється на вас, мов звірюка...

Гніт. Так, так... Син на батька, мов звірюка... Я винен сам. Коли б не вдарив тебе...

Варвара. Та як ви там ударили? Я здуру почала гвалтувати, а воно й не боляче було... Не сердьтесь на мене, таточку... (Цілує йому руку).

Гніт. Бог з тобою... Я не маю гніву на тебе... Син, як звірюка, на батька... (По паузі). Казав Єлисеєві, щоб лікаря, не послухав... Старій казав... О гадина, ящірка!.. Хотять швидш мене здихатись... Скоро, скоро здихаються...

Варвара. Коли б ви знали, як мені раптом стало вас жаль... Так жаль, що й господи. (Оглядається). Покрепіться, таточку, до завтраго! Вже що буде, то буде, а я крадькома запряжу коняку та й поїду у город по лікаря.

Гніт. У грудях сперло... клекіт якийсь... Уранці повну жменю чорної криви виплював... тепер вже й не одкашляну... сперлось під грудьми... Знемігся...

Варвара. Ой, покрепіться ж до завтраго... Сьогодні не можна викрастись... Хіба під вечір, як Єлисей піде за поденними.

Гніт. Важко дихать...

Варвара. Невже ж хвершал правду сказав, що ви скоро помрете? (Плаче).

Гніт (тривожно). Який хвершал?

Варвара. Єлисей у городі розпитував якогось.

Гніт. Ну?

Варвара. Сказав: "Купуйте заздалегідь домовину". Ой, не вмирайте, таточку!

Гніт. Сказав, що помру?

Варвара. Еге ж. А Єлисей повірив і вже купив...

Гніт. Що купив?

Варвара. Домовину. І хреста вже зробили.

Гніт. Хреста?

Варвара. Ой, цитьте, не гомоніть так!.. Не кажіть, бога ради, не кажіть, що я вам виявила... Покрепіться, голубчику таточку, до завтраго, а я лікаря привезу.

Гніт. Вже й домовину купили і хреста зробили?

Варвара. І місце задля ями обрали і яму вже до половини викопали.

Гніт. Га? (Криком). Лікаря, лікаря!.. Живцем в домовину хочуть покласти!.. Рятуйте!.. Лікаря!.. Хто в бога вірує, рятуйте!..

ЯВА 10

Ті ж, Олімпіада і згодом Єлисей.

Олімпіада. Що тут таке, що? Чого він надвір виповз, хто його виволік?

Варвара. Я.

Олімпіада (до Варвари). Навіщо, задля чого? (Іде до Гнота).

Гніт. Геть, геть, жабо!..

Єлисей. Ви, папашо, не воюйте, а йдіть краще в хату. (Хоче його взяти).

Гніт. В домовину?.. О виродку!.. Рятуйте... Син батька живцем в домовину...

З-за хати починають виглядати робочі.

Єлисей. Ну і чого ви скандалите? Он і люде вже сходяться на гвалт.

Гніт. Нехай чують люде, нехай!.. О гаде!.. (Його почина душити кашель).

Олімпіада (одступа). Він такі страшні очі робе... Цур тобі, пек...

Єлисей. Може, вони вже доходять? Либонь витягуються...

Гніт. Звірі, людоїди...

Єлисей. їм вже невітьщо ввижається: якісь звірі та людоїди.

Олімпіада. Справді витягується... (Убік). Ой, коротка буде домовина. Єлисею... Свічку, свічку мерщій принеси страшну та пасалтир... Скорій треба дати йому свічку в руки, щоб з свічкою преставнвся, а до голови притулити пасалтиря...

Єлисей хутко побіг в хату, звідти виніс воскову свічку і псал-тиря; свічку він силкується всунути батькові в руки, а псалтиря дає Варварі.

Варвара. Ой таточку, покрепіться хоч до завтраго!..

Єлисей. Візьміть, папашо, свічку. (Свічка падає).

Олімпіада (штовха Єлисея). Проси благословення, воно так годиться. Бач, доходить

вже...

Єлисей. Вони ж вже навряд чи й тямлять що. І свічки не вдержали... (Стає навколішки).
Одначе благословіть, папашо.

Гніт (по довгій паузі). Будь... проклят, трижди проклят... (Кашель душить його).

Єлисей (встав з колін). Бачите, вони вже не в своїм умі.

Олімпіада. Цить... Кінчається, конає... Пасалтиря, пасалтиря мерщій до голови.

Гніт помирає. Пауза.

Варваро! Позакривай свекрові очі. (Зітхає). Вічний покій тобі, моя вірна дружино...
(Витира очі хвартухом).

Хтось з робочих. Невже заплаче?

Варвара (мов остовпеніла). Померли?..

ЯВА 11

Гаврило (вбігає). Пожежа! Пожежа!

Олімпіада, Варвара і Єлисей. Як? Що? Де?

Гаврило. Заразом зайнялись середня скирта пшениці і клуня...

Олімпіада. Гвалт, рятуйте!.. (Побігла).

Єлисей. Це Яків, Яків підпалив... За урядником зараз, за соцьким. Держіть Якова, не пускайте... Рятуйте. На пужар, на пужар... (Побіг).

Варвара. Ой боженьку милий. Ой, що ж оце вчинилось?.. (Ламає руки). Ой таточку, це ж за вас господь нас всіх карає...

Кінець